

Монгол уран зохиолыг англи хэлнээ орчуулсан нь (The Translation Practices of Mongolian Literature into English)

Н.Оюунзаяа* (МУИС)

Товч утга: Энэхүү өгүүлэл нь хоёр хэсгээс бүрдэх агаад нэгдүгээр бүлэгт Монголын орчуулгын онолын сэтгэлгээний түүх, түүний дотор монголчууд эрт үеэс орчуулгын бүтээл туурвихдаа үгчилэх, утгачилах, үндэсний онцлогийг харгалзан хэрхэн зохиол бүтээл орчуулж ирснийг цухас дурдлаа. Хоёрдугаар бүлэгт манай нэрт орчуулагчид аливаа монгол уран зохиолыг англи хэлээр хэрхэн яаж буулгаж байсан талаар өгүүллээ.

Нэг: Монголын орчуулгын онолын сэтгэлгээний түүх

“Монголчууд бичиг үсэгтэй болсон цагаас орчуулга хийж эхэлсэн” гэж мэргэд өгүүлжээ. Тухайлбал ХХ зууны нэрт эрдэмтэн Зава Дамдин [23;11]

“Арвис мэргэн багш нар (Согдын) бээр Уйгар хийгээд Монголчууд дор

Аливаа үсэг хийгээд уних бичих тэргүүтэй

Аугаа бурханы номлолын зарлиг, шастир, сайн айлдал нугуудыг

Аливаа өөр өөрийн хэл лүгээ орчуулахуйн ёсыг заан сургав ” гэж айлджээ. Энэ өгүүлбэрээс үзвэл монголчууд согдоос бичиг үсэг авч, бурханы ном зохиолыг орчуулж эхэлжээ. Цааш нь

...Тэгш босоо согтаг үсгээр Энэтхэг хийгээд өөр өөрсдийн хэлийг хольж орчуулан

Тийн номлол, сонсгол, уншлага тэргүүтнийг үйлдсэн нь үзэгдэнэ [23;24]

гэснээр уг санаа батлагдаж байна. Иймд монголын орчуулга, орчуулгын онолын сэтгэлгээ асар арвин түүхтэй. 1740-өөд онд Хамгийг Мэдэгч Жанжаа Ролбийдоржийн удирдлагаар монголын дөч эргэм гүүш нарын хамтарч зохиосон “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон дагиг оршвой” номын оршилд XIV зууны үеийн Чойжи-Одсэр бандидаг “орчуулгын журам” гаргасан гэж бичжээ. Харамсалтай нь, тэр нь ямар журам байсан тухай баримт өнөөг хүртэл хадгалагдаж ирсэнгүй. Гэвч Чойжи-Одсэрийн

*МУИС-ийн ГХСС-ийн Их Британи, Америк судлалын тэнхим, докторант

бүтээлийг судалсан доктор Д.Цэрэнсодном “орчуулгын зарим шүлгийг эхтэй нь тулгаж үзээд дууны болон чиг орчуулгын зарчмыг харгалзсан шинжтэй байнам” [60;31] гэж бичсэнээс үзвэл чиг орчуулгын буюу үгчилсэн орчуулгын зарчмыг тогтоосон бололтой. Хувилай сэцэн хаан Бээжинг нийслэлээ болгосон хойноо “Ном зохиол орчуулах, ба түүх бичих хороо”-г байгуулж, хятад, төвд, араб, самгарди хэлээс “Засаг түр туслах нэвтэрхий толь”, “Сонгомол хасын тэмдэглэл”-ийн орчуулга, “Субашид”-ын дөрвөлжин үсгээр барласан орчуулгын тасархай болон монгол үсгээр барласан орчуулга үлджээ.

Хайсан Хүлэг хааны үед Төрийн Төв Захиргааны баруун гарын Чинсан түшмэл Бултөмөр “Ачилалт ном”-ыг нанхиад хэлнээс орчуулжээ. Бриазаншири “Долоон өвгөн од”-ны судрыг 1328 онд нанхиадаас монгол хэлээр орчуулсныг хожим нь монголоос уйгар, төвд хэл рүү орчуулсан байна. Есөнтөмөр хааны үед алдарт орчуулагч Шаравсэнгэ “Алтангэрэл” судар хийгээд Чойжи-Одсэрийн “Бурханы арван хоёр зохионгуй”-г төвдөөс орчуулжээ.

Шаравсэнгэ “Алтангэрэл” судрын орчуулгын төгсгөлийн үгэндээ: “Хутагт дээд Алтангэрэлт эрхэм энэ номыг хойно аху их монголжин улсаа рашаан болтугай хэмээн Эсэн Төмөр даяда дуратхан өгүүлэгдэж, шахинлигуудын тойн Шаравсэнгэ” түвэджин, уйгаржин бичгүүдээс монголчлон орчуулж, бурхан бодисун хийгээдийн нэрийг монголчлон аялгуу дор үл найрахын тулд уйгудын ёсоор энэтхэгчлэн орчуулаад, бас бээр энэтхэг, төвд тил мэдэгч Буниа Шири Шиду лугаа энэтхэгжин, төвджин, уйгаржин аялгуутан бичгүүд лүгээ тохиолдуулж аялгуу утгасыг үл эндэн орчуулбай” гэж бичсэнээс хэд хэдэн дүгнэлт хийж болох боловч орчуулгын онолтой холбоотойг нь дурдвал, бурхан бодьсадын нэрийг төвд, уйгараас үгчлэн монголчилбол ойлгомжгүй болохыг анхаарч, энэтхэг нэрээр нь тавих буюу орчуулгад үндэсний онцлогийг харгалзсан төдийгүй сонсголон яруу бөгөөд утгыг барьж (аялгуу, утгасыг үл эндэн) орчуулснаа дурдсан байна.

Монголын орчуулагчид орчуулгынхаа төгсгөлд хэний дурадхагснаар, хаана, хэдийд, хэрхэн орчуулснаа шүлгээр бичдэг соёлтой байжээ. Ялангуяа хэрхэн орчуулснаа бичдэг нь өдгөө үзвэл орчуулагч, орчуулгын онолын зарчим байна. Жишээлбэл, Ширээт Гүүш Цорж / XIV зууны сүүлч/ “Үлгэрийн далай”, “Бромын цадиг”, “Бүчой” буюу “Хөвүүн ном”, Халхын Цогт хун тайж, Хун тайжийн эх Чин Тайху нарын дурадхагснаар Төвдийн яруу найрагч Милрайбын “Мялын намтар”-ыг орчуулжээ. “Мялын намтар”-ын төгсгөлийн шүлэгт гүүш Цорж,

Бас сайтар урнаа найруулж

Бариггүй номын чанарыг төгсгөж

Балан монголын аялгуугаар сайтар тохиолдуулж

Бандит Ширээт Цорж орчуулбай монголчлон найруулж гэж бичсэн нь орчуулгын онолын үүднээс авч үзвэл их сонин юм. Үүнд “сайтар тохиолдуулж” гэсэн нь утгыг нь ягштал гаргаж, нөгөө “урнаа найруулж” гэсэн нь уран сайхнаар буюу уншигчийн сэтгэлийг хөдөлгөх чадалтайгаар орчууллаа гэсэн үг гэж ойлгож болно.

Үүнээс үзэхэд орчуулгад үгчилэх зарчим зонхилж байсан тэр үед утгачилахыг баримталж байсан орчуулагч бол Ширээт гүүш Цорж байжээ гэж хэлж болно. Зуун найман боть Ганжуурыг орчуулан барлаж дуусаад, хоёр зуун хорин таван боть

Данжуурыг орчуулж эхлэхийн өмнө түүнийг орчуулах онолын зарчим боловсруулж, нэр томьёог нарийвчлан тогтоож өгөх шаардлага гарсан байна.

Ингээд Хамгийг мэдэгч алдрыг олсон их эрдэмтэн Хоёрдугаар Жанжаа хутагт Ролбийдорж тэргүүтэй төвд, монгол хэл хийгээд дуун хөрвүүлэх эрдэмд нэвтэрхий 40 орчим гүүш, орчуулагч нар нийлж “Мэргэд гарахын орон нэрт тогтоосон дагиг оршив” хэмээх дохионы бичгийг туурвиж, 1742 онд модон бараар хэвлүүлжээ.

Уг толийн “Барамидын аймаг” хэмээх эхний хэсгийн оршилд бурхны шашны ном зохиолыг төвд хэлнээс монгол хэл рүү орчуулах онолын зарчмуудыг нягтлан тогтоосон байна. “Мэргэд гарахын орон”-д боловсруулсан эдгээр зарчим тэр үеийн монгол орчуулгын сэтгэлгээний хөгжлийн түвшинг тод харуулж байна.

“Мэргэд гарахын орон”-ы оршилд шашны ном судрыг орчуулах онолын олон зарчмыг тогтоож өгсөн нь, зөвхөн шашны ном судар орчуулах бус, ерөөс орчуулгын ерөнхий онолын зарчим байна. Үүнд: “шударгуу оюунаар үг утгасын хувийг сайтар шинжлээд... тодорхой бөгөөд мэдэхүйеэ хялбар үгээр утга лугаа үл харшлалдуулан сайтар орчуулах” буюу утгыг алдагдуулахгүй орчуулах зарчим, “урьд хойд үгийг солиулбаас утга нь тод мэдэгдээд... үргэлжилсэн үгсийг нэгэн үг ба хоёр ба гурван тэргүүтэн тэдгээр үгсийн утга алин дор хүрэхүйгээс дээш аль амраар солиулж орчуулахуй” буюу хувиргал хэрэглэх зарчим, “бас бус магтаалын үг хийгээд муутгахын үг ба гайхахын үг хийгээд уйтгарлахын үг ба айхын үг мэтэс дор нь монголын хэлэн дор хотолдоо алдаршсан бөгөөд их чадалт сэтгэлийг хөдөлгөн чадахуйг учир дор хүрсэн үгээр орчуултугай” гэсэн найруулгын өнгө аясыг буулгах зарчим, түүнчлэн олон салаа утгатай үгийг орчуулах, үгийн чадлыг буулгах, үндэсний онцлогтой үгийг орчуулах, үгийн утгыг гаргах, үг нэмэх хасах зарчим хийгээд шүлэг орчуулах зарчмыг нэгд нэгэнгүй нарийвчлан тогтоосон юм. Ер нь энд дуун хөрвүүлгийн нийт хориннэгэн зарчмыг өгүүлсэн байна. “Эдгээр зарчим орчин үеийн орчуулгын зарчимтай ч яг авцалдаж байна” гэж орчуулагч, орчуулгын онолч Г.Аким дүгнэжээ.

Монголын их зохиолч, В.Инжинаш ч “Гурван улсын үлгэр” зэрэг нилээд ном орчуулж, “Хөх судар” романыхаа “Товчит толь”-д орчуулгыг үзэх өөрийн үзлийг илэрхийлжээ.

Үүнд тэрвээр “Эе эвийг эрхэмлэх” зарчмыг дэвшүүлсэн нь Ширээт гүүш Цоржийн “урнаа найруулах”, Дай гүүш Агваандампилын “утгын найрыг дагах” зэрэг зарчимтай дүйж буй билээ. Ийнхүү орчуулгад утгачилахын чухлыг заагаад үгчлэн орчуулахыг шоолж “Онц үсгийг баримтлаваас одоо чухам хулгайчийн хүү онц эцгээ мөрдмүй хэмээгдсэн лугаа адил болмой” [21;50] гэж бичжээ.

Манай эртний орчуулгын онолчдын орчуулгын сэтгэлгээг үргэлжлүүлж, хорьдугаар зуунд европ зүгийн хэлнээс орчуулах онолын эх үүсвэрийг тавигчид бол Ц.Дамдинсүрэн, Б.Ринчен нар гэж хэлж болно.

Ц.Дамдинсүрэн “Ямарваа шүлэгт, ямарваа уран зохиолд хүний сэтгэлийг хөдөлгөх чадал бий. Энэ нь уран зохиолын гол сүнс болно... Энэ сэтгэлийг хөдөлгөх чадлыг эрхбиш орчуулах хэрэгтэй. Шүлгийн үг өгүүлбэр ба хэв журмыг хэдийгээр нарийн нягт орчуулж чадавч энэ сэтгэлийг хөдөлгөх чадлыг орчуулж эс чадвал амьд мориог үхсэн мориор арилжсантай адил хэрэг болно... Иймийн тул энэ шүлгийн чадлыг сайнаар орчуулах нь шүлгийн үг өгүүлбэр ба хэв журмыг орчуулахаас илүү чухал зүйл юм. Энэ нь даруй шүлгийн аминд холбогдсон хэрэг мөн ” гээд “Монгол

орчуулгыг монгол хүн уншихад уран сайхны талаар орос эхийг орос хүний уншсанаас доргүй байвал сая шүлгийн уран чадлыг орчуулж чадсан гэж болно”[16;12] гэж бичсэн нь одоо европ зүгийн орчуулгын онолд үүргээр дүйлгэх гэж нэрлэж байгаа үзэл юм.[46;66]Ийнхүү Ц.Дамдинсүрэн дөч гаруй жилийн тэртээ манайд үүргээр дүйлгэх үзэл баримтлалын үндсийг анхлан тавьсан байна. “Тэгээд ч энэ зарчмаар түүний орчуулсан А.С.Пушкиний “Олег цэцний дуулал”, “Алтан загасны үлгэр” зэрэг найраглалыг уншигч олон ихэд таашаан хүлээж авсан юм. Б.Ринчен хэм хэмжээ-агуулгыг тохируулах үзлийн тухай өгүүлж[47;194], үүнийгээ “адбиш орчуулах зарчим”[45;95] гэж нэрлээд “Зохиолын орчуулгын үг хэлийг эх хэлнийхээ хэл зүй, найруулга зүйн шаардлагад нийцүүлэх нь эрхэм болж байна”[45;95] гэжээ.

Тэгвэл Н.В.Гоголийн “Тарас Бульба”, А.К.Толстойн “Мөнгөн ноён”, А.М.Горькийн “Салхич шувууны дуун”, Шолоховын “Хүний хувь заяа”-г орчуулсныг нь үзэхэд чухамхүү адбиш орчуулгын зарчмыг баримталж байсан нь харагддаг билээ.

Өнгөрсөн зууны орчуулгын онолын сэтгэлгээнд Г.Дашдаваа, Р.Гүрбазар, Ц.Сүхбаатар нарын хүмүүс өөр өөрийн хувь нэмрийг оруулсныг онцлон тэмдэглэх хэрэгтэй.

Энэ бүхэн нь Монголын орчуулгын онолын сэтгэлгээ олон улсын орчуулгын сэтгэлгээний түвшинд байсан гэж баттай хэлэх боломжийг олгож байгаа юм.

Хоёр: Монголын уран зохиолын бүтээлийг англи хэлэнд

орчуулсан түүхэн тойм

Монголын утга зохиолыг англи хэл рүү орчуулж эхэлсэн нь “Монголын нууц товчоо”-оос эхтэй. “Монголын нууц товчоо”-ны гадаад хэлээр гарсан зуу гаруй хэвлэл байдаг ч англи хэл рүү орчуулсан нь нилээн хэд бий. Эдгээрээс хамгийн анхных нь Америкийн судлаач Cleaves-ийн орчуулга юм. Түүнийг “Библийн хэллэгийн хэлбэрээр махчлан орчуулсан”[18]Rachewiltz-ийн орчуулга, тайлбар ихээхэн алдартай нь юм. Мөн Онон Өргөнгөөгийн нэгэн орчуулга бий. Цаашилбал, Paul Kahn-ы “найруулсан” гэж өөрөө нэрлэсэн нэгэн сонин орчуулга [“The Secret History of the Mongols” (The Origin of Chinggis Khan)] бий. Paul Kahn тэрхүү найруулгаа Cleaves-ийн орчуулгад түшиглэн хийжээ. Түүний “найруулсан” гэдэг нь шүлэглэлээ гэсэн үг юм.

Чингэхдээ John R.Krueger-ийн монгол шүлгийн талаар дэвшүүлсэн санааг баримталсан байна. Krueger бичихдээ: “The major characteristics of Mongolian verse are the presence of alliteration at the beginning of verses, a frequent parallelism of phrasing and internal structure, with a definite tendency to restrict the verses to a fixed number of syllables, usually seven or eight, but sometimes longer.... Mongolian verse does not require (except as some modern authors may choose such forms) a regular alternation of stressed and unstressed syllable according to some predetermined pattern, but it does require alliteration, and without alliteration there can be no poetry in the Mongolian sense of the term”²⁰¹ буюу “монгол шүлгийн хамгийн гол шинж бол шүлгийн эхэндэх толгой холбоц, мөн тухайн тогтсон үеийн тоонд шүлгийн шадыг хязгаарлах хандлагатай үг хэллэг болон шадын дотоод бүтцийн эн зэрэгцүүлэл юм. Тогтсон үе нь ихэвчлэн долоо юм уу найман үе, заримдаа түүнээс ч урт үе байж болно. Монгол шүлэг нь (орчин үеийн зарим нэгэн зохиолчид

ийм хэлбэрийг сонгож болох ч) урьдаас сайтар бодож боловсруулсан загварын дагуу өргөлттэй болон өргөлтгүй үеийн жигд сэлгээг шаарддаггүй. Гэвч монгол шүлэгт толгой холбоц зайлшгүй хэрэгтэй бөгөөд толгой холбоцгүйгээр шүлэг гэдэг ойлголт нэр томъёоны хувьд монгол ухагдахуунд оршин тогтнодоггүй байна.” гэжээ.

Kueger ийнхүү монгол шүлгийн айзам үүсгүүрийг холбох, үг хэллэг, дотоод бүтцийг зэрэгцүүлэх, чингэхдээ үеийн тоог ихэвчлэн долоогоос наймаар, заримдаа арай олон байхаар хязгаарлах хандлагатай байдаг тухай өгүүлжээ. Мөн өргөлттэй, өргөлтгүй үеийн тоог тэнцүүлэх шаардлага байдаггүйг бас дурдсан байна. Үүгээрээ монгол шүлгийг үеийн шүлэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Энэ нь оросын монголч эрдэмтэн Л.Герасимовичийн “Авиан зүйн аргаар үзсэн туршилтаас үзэхэд 1) монгол хэлний үгийн тэргүүн үед тогтвортой ноогдох хүчтэй, хүчлэх өргөлт байхгүй байна, 2) үгийн тодорхой нэг үеийг тууштай ялгаруулдаг бөгөөд уг хэлээр яригчийн тод мэдэрч байдаг өргөлт ерөөс байхгүй байна”[9;33] гэсэнтэй авцалдаж байна.

Мөн Д.Цэрэнсодномын “мөр бүрийн үеийн тоо тэнцүүлэх хандлагатай байдаг”[59;72] гэсэнтэй ч тохирч байна.

Г.Акимын “Монгол шүлгийн айзам үүсгүүр нь үе, иймд монгол шүлэг бол үеийн шүлэг”[4] гэсэн дүгнэлттэй ч авцалдаж байна. Kahn “Нууц товчоон”-ыг найруулахдаа Kueger-ийн дэвшүүлсэн дээрх саналыг баримталжээ. Энэ тухайгаа тэр бичихдээ: “I have made every attempt to preserve the parallelism of phrasing and structure, whether the original passage is alliterative or not. This “thought rhyme” is the aspect of Mongolian poetry that can best be conveyed in English. An attempt to reproduce the opening alliteration of syllables would be as forced as attempts to translate end rhymes. So far as I know it has wisely been avoided by everyone”[61;11] буюу “Үндсэн эх зохиол нь толгой холбосон ч бай үгүй ч бай, үг хэллэг болон өгүүлбэрийн бүтцийн эн зэрэгцүүллийг орчуулгандаа хадгалж үлдэхийн тулд би бүх л аргыг хэрэглэсэн бөгөөд ийнхүү “сайтар нягталж боловсруулсан айзам” нь англи хэл рүү хөрвүүлж болох Монгол яруу найргийн нэг шинж юм. Эхний үеийн толгой холбоцыг орчуулганд буулгах нь сүүл холбоцыг буулгахтай адил хүчилсэн хэрэг болох байлаа.

Тиймээс миний л мэдэхээс хүн болгон үүнээс их ухаалгаар зайлсхийж байгаа болов уу” гэжээ. Үүгээрээ Kahn монгол шүлгийн толгой болон сүүл холбоцыг англи хэл рүү буулгахдаа хэт хүчилж хиймлээр оруулж болохгүй талаар өгүүлсэн байна.

“Нууц товчоон”-ыг Н.Доржготов, З.Эрэндоо хоёр англи хэл рүү 2006 онд орчуулсан. Энэ хоёр орчуулагч гадны эрдэмтдийн орчуулахдаа алдсан зарим алдааг залруулсан нь сайшаалтай. З.Эрэндоо бичихдээ: “Бидний орчуулга сонгомол эхтэйгээ аль болох ойр байхын зэрэгцээгээр өргөн олон нийтэд нэн ойлгомжтой байх шаардлагатайг их анхаарсан” гэжээ. Энэ нь утгыг гаргах, уншигчаа бодох гэсэн хоёр зарчмыг харгалзаж үзсэн гэсэн үг юм.

Ер нь монголын уран зохиолыг гадныхан орчуулсан нь тун ховор. Харин өөрсдөө цөөн тооны орчуулгыг хийж байсан. Үүнд: Орчуулагч Дэмбэрэлийн Нацагдорж, шинэ үеийн уран зохиолыг үндэслэгч, зохиолч Д.Нацагдоржийн “Ламбагуайн нулимс”, “Цагаан сар ба хар нулимс” өгүүллэг, мөн “Эрийн гурван наадам”, Л.Хуушааны “Фидель Кастро” зэрэг томоохон найраглалуудыг орчуулсан бөгөөд орчуулагч Б.Дамдин, зохиолч Д.Нацагдоржийн “Шувуун саарал”, Б.Ринчений “Нууцыг задруулсан захиа”, “Ану хатан”, орчуулагч Т.Гомбосүрэн, Б.Ринчений

“Шүхэрч Буниа”, “Гар”, Д.Лхамсүрэнгийн “Өнжүүлийн цагаан чулуу”, Э.Сэнгээгийн “Тагтаа”, Л.Түдэвийн “Хоёр улиас”, С.Удвалын “Баглаа цэцэг” зэрэг өгүүллэг, шүлгийг орчуулсан байдаг.

1976 онд Д.Нацагдоржийн “Од” түүврийг, 1978 онд “Учиртай гурван толгой” (“Three fateful hills”) түүврийг орчуулан гаргажээ. Энэ түүвэрт “Миний нутаг” (“My native land”) -г Г.Ринчендорж, “Учиртай гурван толгой” (“Three fateful hills”) -г Д.Алтангэрэл, Каролин Хампри нар орчуулжээ. Харин “Од” (“Star”) шүлгийг Каролин Хампри орчуулсан байна.

Мөн “Some short stories from Mongolia” түүвэрт орсон өгүүллэгүүдийг Дэ.Нацагдорж, Б.Дамдин, Т.Гомбосүрэн, Д.Алтангэрэл, Б.Чинбат, Д.Цэрэннадмид нар орчуулсан байна.

Монголын зохиолчдын зарим шүлгийг Ази, Африкийн зохиолчдын “Lotus” (Лянхуа) цоморлигт нийтэлж, чингэхдээ орос хэлнээс дам орчуулан нийтэлж байсан явдал бий. Жишээлбэл: Б.Явуухулангийн “Говь”, “Эх орон”, “Аморэ” шүлгийг Нихад Салем англи хэлнээ орчуулан тус сэтгүүлд хэвлүүлсэн байдаг.

Мөн сүүлийн үед манай зарим нэг яруу найрагчдын бүтээл, тухайлбал, Б.Явуухулан, Г.Мэнд-Ооёо гэх мэт зохиолчдын бүтээл “Gunu” International Poetry and Literature magazine, сэтгүүлд англи хэлээр хэвлэгдсэн байна.

“Anthology of Mongolian poetry” түүврийг Ж.Гэндэндарма орчуулсан бөгөөд энд Г. Мэнд-Ооёо, Ц.Бавуудорж, Ж.Дашдондог, Э.Хархүү, Б.Чимэд, Ц.Ганхуяг, Л.Мөнхтөр, Ж.Гэндэндарма нарын шүлгүүд орсон байна. Орчуулагч Д.Алтангэрэл нижгээд зохиол бүтээлийг англи хэл рүү орчуулан “Modern Mongolian folktales and stories” (1979 он), “Modern Mongolian poetry” (1989 он), “Mongolian steppe and poetry” (1999 он) зэрэг номнуудаа хэвлүүлжээ. Мөн Д.Цэрэндорж, Д.Нацагдоржийн “Үзэгдээгүй юм”, Ч.Бүрэнбаяр, Ц.Дамдинсүрэнгийн “Гологдсон хүүхэн”, “Солийг сольсон нь”, Д.Хандбалдир, Ц.Дамдинсүрэнгийн “Хоёр цагаан юм”, Б.Чинбат, Б.Баастын “Элсэн манхан далай” гэх мэт зохиол бүтээлийг орчуулсан байна.

Сүүлийн үед зарим нэг гадаадын орчуулагчид манай монголын уран зохиолын өв сангаас англи хэлнээ орчуулж байна. Үүнд Майкл Кон, Саймон Уикхэм Смит нарыг дурдаж болно. Энэ хоёр орчуулагч хоёулаа Д.Данзанравжаагийн[24] бүтээлээс орчуулсан байдаг юм байна.

Англи хэлээр гарсан бие даасан, томоохон бүтээл бол Говийн Догшин Ноён Хутагт Данзанравжаагийн “Үлэмжийн чанар” (“Perfect Qualities”) түүвэр юм. Уг түүврийг Саймон Уикхэм Смит орчуулжээ. Саймон орчуулгынхаа оршилд Данзанравжаагийн шүлгүүдийг орчуулсан тухайгаа бичихдээ: “In terms of literary style, these poems present a number of challenges. Danzanravjaa often employs a technique, common to Mongolian poetry, in which each line starts with the same letter and/or ends with the same word. This is not, of course, a common feature of English poetry; nonetheless, aware of the restraining dissimilarities of Mongolian and English grammar, I have sought in most cases to indicate structurally such repetition of individual words and phrases and, when the result did not prove too awkward, to start each line of a given poem with the same letter. In terms of cultural translation, as I have already pointed out, there are situations in which a direct translation might prove ugly and cumbersome. There is, however, just one term which I have shifted wholesale into a western context. The Mongolian word Erleg can be variously rendered - for instance, as “The king of the Underworld” or “Lord of Death” - but here I have

chosen throughout to translate it as “Grim Reaper”, since I feel that there is a humorous aspect to Danzanravjaa’s invocation of this character which seems also to be expressed in this English term” буюу “Утга зохиолын найруулгын хэв маягийн хувьд эдгээр шүлэг нь маш их үр чадвар сорьсон бүтээл юм. Д.Данзанравжаа, мөр бүр нь ижил үсгээр эхлэх юм уу ижилхэн үгээр төгсдөг монгол шүлгийн нийтлэг арга техникийг их хэрэглэж бичдэг байжээ. Мэдээжийн хэрэг энэ нь англи яруу найрагт зонхилдог нийтлэг шинж биш боловч монгол, англи хоёр хэлний хэл зүйн дүрмийн ялгаатай талыг аль болохоор хязгаарлан, тухайн өгөгдсөн шүлгийн мөр бүрийг ижилхэн үсгээр эхэлснийг орчуулгандаа буулгах нь ихэнх тохиолдолд тийм ч их үр дүнтэй болж өгөхгүй, болхи сонсогдоод байх үедээ үг болон үг хэллэгийн давталтыг бүтцээр нь тодорхойлох арга замыг би эрэлхийлсэн билээ. Соёлын орчуулгын тухайд, урьд нь цохон тэмдэглэж байсанчлан, эх шүлгийг шууд үгчлэн буулгах нь таагүй сонсогдох төдийгүй хэт нүсэрдээд байх тохиолдлууд байсан. Гэсэн хэдий ч нэг нэр томъёог бүхлээр нь барууны хам сэдвээр сольж орчуулсан болно. Эрлэг гэдэг монгол үгийг янз бүрээр орчуулж болно. Жишээ нь:

“Доод Ертөнцийн Хаан” (The King of the Underworld) эсвэл “Үхлийн эзэн” (Lord of Death) гэх мэт. Энэ дүрийг бүтээхдээ Д.Данзанравжаагийн онгодонд хошин өнгө аяс байгааг би мэдэрсэн учраас дээрх үгийг “Grim Reaper” гэж орчуулсан болно. Энэхүү англи үгэнд дээрх утга агуулагдаж байгаа юм.” гэжээ.

ДҮГНЭЛТ

Монголын орчуулгын онол, уламжлал өнө эртний түүхтэй агаад өдгөө бидэнд Хувилай хаан, Хайсан Хүлэг хаан, Есөнтөмөр хааны үед хийгдэж байсан болон хойшхи үеийн зарим орчуулгын судар бичгүүд уламжилж ирсэн байна. Монголын болон гадаадын эрдэмтэн судлаачид, гүүшүүдийн хийсэн орчуулгын ажил, баримт сэлтүүдэд хийсэн судалгаа, дүгнэлтүүдээс үзвэл, манай орчуулагчид үгчилсэн орчуулгын арга барилаас яваандаа утачилсан орчуулгын арга барилд шилжжээ. Харин хожим хорьдугаар зуунд европ зүгийн хэлнээс орчуулах онолын эх үүсвэрийг тавигчид болох Ц. Дамдинсүрэн үүргээр дүйлгэх үзэл баримтлал, Б. Ринчен адбиш орчуулах зарчмын үндсийг тавьсан байна.

Манай уран зохиолыг англи хэлнээ орчуулах ажил “Монголын нууц товчоо”-оог АНУ-ын нэрт эрдэмтэн F.W. Cleaves-ээс эхэлж, 1960,1970-аад оны үед бэлтгэгдсэн манай үндэстний сэхээтнүүдээр үргэлжилсэн юм. Эдгээр орчуулагчид Д. Нацагдорж, Б. Ринчен, Л. Түдэв, С.Удвал нарын өгүүлэг, шүлгүүдийг орчуулж хэвлүүлэхийн зэрэгцээгээр Ази, Африкын зохиолчдын “Лянхуа” цоморлигт нийтэлж байв. Гэвч бүхэлд нь авч үзвэл монгол уран зохиолыг англи хэлнээ орчуулсан байдал нь харьцангуй чамлалттай үзүүлэлттэй байгааг дурдах нь зүйтэй хийгээд монгол зохиол бүтээлийг цаашид улам олноор яруу чанарын өндөр түвшинд орчуулж, хэвлүүлэх нь дамжиггүй.

Ашигласан ном зохиол

- 1.Адъяа.О, Дашдаваа.Д Орчуулгын гарын авлага УБ., 1983 он
2. Аким.Г, Орчуулгын санг уудлахад, 1984 он
3. Аким.Г, Орчуулгын санг уудлахад, 2009 он
- 4.Аким.Г, Монгол шүлгийн айзам үүсгүүрийн асуудалд “Яруу найргийн орчуулгын түлхүүр” эмхтгэл, эрхэлсэн Г.Мэнд-Ооёо, УБ., 2006 он
- 5.Алтангэрэл.Д, *Modern Mongolian poetry*, 1986он
- 6.Алтангэрэл.Д, *Mongolian steppe and poetry*, 1999 он
- 7.Алтангэрэл.Д, *Mongolian folk tales and stories*, 1979 он
- 8.Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике, 1978 он
- 9.Герасимович.Л.К, Монгольское стихосложение Л., 1975 он
- 10.Герасимович.Л.К, Литература Монгольской Народой Р 1921-1964 годом. 1965он
- 11.Герасимович.Л.К, *History of modern Mongolian literature (1921-1964)*, 1970 он
- 12.Гинзбург.Л, Вначале было слово /мастерство перевода/ М.,
- 13.Гүрбазар.А, Орчуулгын онол, дадлагын үндэс УБ., 1996 он
- 14.Гэндэндарам.Ж, *Anthology of Mongolian Poetry* УБ., 2007 он
- 15.Дамдинсүрэн.Ц, *Selected short stories*, 1978 он
- 16.Дамдинсүрэн.Ц, Олег цэцний орчуулгын тайлбар, “Монгол хэл бичгийн тухай” УБ., 1957 он
- 17.Дашдаваа.Д, Орчуулгын зарим асуудал УБ., 1977 он
- 18.Доржготов.Н, “Нууц товчоо”-ны зарим үг, мөн хэллэгийн монгол, англи орчуулгын тухай “Монголын нууц товчоо зохиолын гадаад орчуулга” эмхтгэл, эмхтгэл эрхэлсэн Ц.Саранцайрал, УБ., 2006
- 19.Оюун-Ундраа.Н, Оюунзаяа.Н, Дуслын хэлхээс, 2008 он
- 20.Из монгольской поэзии XX века, 1981 он
- 21.Инжинаш, Хөх судар, тэргүүн дэвтэр, УБ, 2006 он
- 22.Жаргалсайхан.Ч, Дашдоржийн Нацагдоржийн зарим зохиол бүтээлийн Орос орчуулгын шинжилгээ, 2007 он
- 23.Зава Дамдин, Хор Чойнжун, 2007 он
- 24.*Lama of the Gobi*, Michael Kohn, 2006 он
- 25.Монгол хэл бичгийн тухай эмхэтгэл, 1957 он

26. Монгол хэлний товч тайлбар толь I, II боть
27. Монгол хэлний хэл зүйн толь бичиг I, II боть, 2006 он
28. Монголын сонгомол яруу найраг, 2008 он
29. "Монголын нууц товчоо"-ны зарим үг хэллэгийн талаар, "Монголын нууц товчоо зохиолын гадаад орчуулга", Эмхтгэл. УБ., 2006 он
30. Мэнд-ооёо.Г, *Quick wit the camel*, 2010 он
31. Мэнд-ооёо.Г, *Parole nomade*, 2010 он
32. Мэнд-ооёо.Г, *A patch of white mist*, 2010 он
32. Мэнд-ооёо.Г, Шагдарсүрэн.Цог, *An anthology of Mongolian literature*, 2008 он
34. Мэнд-ооёо.Г, *Golden hill*, 2007 он
35. Мэргэн.Ш, Их Юань гүрний үед хятад хэлээр зохиол бичиж байсан Монгол яруу найрагчдын бүтээлийн хятад эх, монгол орчуулгыг харьцуулан судлах нь, 2009 он
36. Нацагдорж.Д, "Од", "Ламбагуайн нулимс", УБ., 1976 он
37. Нацагдорж.Д, *Three fateful hills*, УБ., 2007 он
38. Орчуулах эрдэм 1 УБ., 1972 он
39. Орчуулах эрдэм 2 УБ., 1976 он
40. Орчуулах эрдэм 3 УБ., 1982 он
41. Орчуулах эрдэм 5 УБ., 1988 он
42. Орчуулах эрдэм 6 УБ., 1989 он
43. Ренчин.Б, Марк Твенний минь махы нь идэж дээ...!(эмхтгэсэн Г.Аким), 1991 он
44. Ренчин.Б, *Lady Ani*, 1980 он
45. Ринчен.Б, Шүлэг орчуулах эрдэм, "Орчуулах эрдэм". Эмхтгэл. УБ., 1972 он
46. Ринчен.Б, Монгол бичгийн хэлний зүй. Дөтгөөр дэвтэр, УБ., 1967 он
47. Ринчен.Б, Сайхан санаачлага, Сургамжтай дүн, "Орчуулах эрдэм". Эмхтгэл. УБ., 1972 он
48. Сүхбаатар.Ц, Шүлгийн орчуулгыг шүнийглэе, УБ., 2006 он
49. *Some short stories from Mongolia*, УБ., 1988 он
50. *Some modern Mongolian stories in Mongolian and English*, УБ., 2005 он
- эмхэтгэсэн С.Дугармаа, С.Нарантуяа
51. *Simon Wickham Smith, Perfect qualities*, 2006 он
52. Хөхөө Намжил (*The legend of Cuckoo Namjil*), 1985 он

53. Шархүү.А, Үндэстний соёлын ялгаа ба орчуулгын зарим асуудал, УБ., 2005 он
54. Шагдарсүрэн.Цог, Smith, *The best of Mongolian poetry*, 2007 он
55. Шагдарсүрэн.Цог, Smith, *A very big white Elephant: new voices in Mongolian Poetry*, 2007 он
56. Явуухулан.Б, Түүвэр зохиол, 1985 он
57. Поэзия Народной Монголии. том первый, 1985 он
58. Krueger, *Poetical Passages in the Erdeni-Yin Tobci*
59. Цэрэнсодном.Д, Монгол шүлгийн онол, түүхийн асуудал. УБ., 1977 он
60. Цэрэнсодном.Д, XIV зууны үеийн яруу найрагч Чойжи-Одсэр, УБ., 1969 он
61. *The secret history of the Mongols, The origin of Chinggis Khan, An Adaptation by Paul Khan, Boston 2002*

Abstract: Consisted of two chapters, the first part of the article discussed a history of Mongolian translation theory, with some insights of literature translation practices, which took into account of Mongolian national uniqueness and latter part dealt with how Mongolian translators have been translating Mongolian literature into English.